

УДК37.015.3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Л.Л. Борисенко

У статті розглянуто особливості мотиваційної сфери студентів; обґрунтовано та експериментально доведено ефективність застосування методів мотивації та стимулювання учіння студентів у вищому навчальному закладі.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Освіта і виховання є потужним мотиватором розвитку особистості, забезпечення її духовного збагачення і професійного становлення. З іншого боку, мотивація і спонукальні механізми, які використовуються у навчальному процесі ВНЗ, значною мірою впливають не тільки на конкретні результати навчання, але й на подальшу професійну діяльність майбутніх фахівців. Зростає актуальність проблем, пов'язаних із розробкою, вивченням і використанням методів впливу, які спрямовані на формування особистісного сенсу навчально-пізнавальної діяльності студентів. А це загострює увагу до питання щодо необхідності вивчення мотивів, які сприяють цілеспрямованому розвитку мотиваційної основи навчально-пізнавальної діяльності. Активізація всього спектра мотиваційної сфери студентів у процесі навчання відіграє важливу роль, обумовлюючи якісні показники соціально-професійного, морально-ціннісного становлення особистості. Основою успішного навчання у вищому навчальному закладі є мотивація – як викладачів, так і тих, хто навчається. Відомо, що забезпечити мотивацію студентів може лише мотивований до викладання викладач. У практиці навчання у вищій школі існує багато прикладів, коли блискуче викладання навчального предмету ставало фактором формування майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

Проблема мотивації діяльності особистості досить ґрунтовно розкрита у багатьох працях як теоретиків, так і практиків у галузі психології та педагогіки. А. Маслоу обґрунтував наявність первинних і вторинних потреб людини. На найвищому рівні ієрархії потреб, на його думку, виникає потреба в пізнанні, в самоактуалізації, тобто прагнення і здатність особистості до реалізації внутрішнього потенціалу [5]. Значний внесок у дослідження проблем мотивації навчання зробили зарубіжні та вітчизняні учені М. Аптер, Д. Мак-Клелланд, Дж. Аткинсон, К. Роджерс, Л. Карамушка, А. Маркова, Б. Ломов, В. Семиченко, А. Петровський, С. Григорян, М. Алексєєва, Т. Левченко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Учені вважають мотивацію одним із найважливіших факторів, що впливає на успішність навчання; розкривають структуру мотиваційної сфери суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності. Проте деякі аспекти цієї проблеми ще недостатньо теоретично та експериментально вивчені. Йдеться про методи мотивації та стимулювання навчальної діяльності студентів, які забезпечують її успішність.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою статті є розкриття змісту, структури мотивації навчання, ієрархії реально діючих мотивів учіння студентів; виділення методів мотивації та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

Мотив (відлат. *movere* – рухатись) – це внутрішній потяг людини до діяльності, причини, що спонукають людину до дій, вчинків, те, заради чого діяльність відбувається. Сукупність внутрішніх факторів, що зумовлюють поведінку і діяльність людини і підтримують її на необхідному рівні, називається мотивацією [7]. Процеси мотивації, стимулювання та активізації є провідними для навчання. «Якщо у дидактиці є галузь чистого

мистецтва, то це, безумовно, сфера мотивів та ще пов'язаних з ними методів навчання», – вважає І. Підласий [6]. При високому рівні мотивації у студентів формується мета і їхнє навчання стає активним, незалежним від викладачів, переходить у самостійну цілеспрямовану діяльність. Але досвід свідчить, що не всі викладачі приділяють достатню увагу цьому важливому аспекту ефективного навчання.

З позицій менеджменту **мотивацію** розглядають як процес спонукання себе та інших до діяльності з метою досягнення особистих цілей або цілей організації. Поняття «мотивація» розглядається також як мотиваційна сфера особистості – система внутрішніх факторів, що обумовлюють поведінку й діяльність людини та підтримують її активність на необхідному рівні. У зв'язку з цим виникає питання: «Що спонукає студентів до навчання? Чому одні з них докладають максимальних зусиль, щоб успішно навчатися, а інші – ні? І як можна вплинути на підвищення рівня мотивації у студентів?». Зазначимо, мотив є компонентом структури навчально-пізнавальної діяльності, який разом з метою утворюють свого роду «вектор» діяльності, що визначає її напрямок, а також величину зусиль, які розвиває суб'єкт, виконуючи її. Цей вектор, як зазначає Б. Ломов, виступає в ролі системоутворюючого фактора, що організує всю систему психічних процесів і станів, які формуються і розкриваються у процесі діяльності[3]. Тобто мотиви виступають спонукальним механізмом у кожній конкретній навчальній ситуації та вектором спрямованості студентів.

У навчальній діяльності студентів мотиви поєднуються у групи за спрямованістю і змістом. М. Алексєєвою [7] розроблена класифікація мотивів учіння, яка охоплює вісім груп мотивів: суспільні, пізнавальні, професійного становлення, особистісного становлення, комунікативні, самовиховання, формальні, утилітарні (прагматичні) мотиви.

Т. Левченко найбільш потужними мотивами учіння вважає мотиви досягнення успіху та пізнавальні мотиви. Серед навчальних мотивів виділяються орієнтації на успіх, на процес, на результат, оцінку викладача, запобігання невдач, а також можливість власного розвитку, можливість самостійного мислення та дії, можливість

самовираження [2]. Крім того, розрізняють усвідомлені та неусвідомлені мотиви, реальні та ілюзорні. Групи мотивів забезпечують мотивацію учіння студентів, виходячи з того, що навчально-пізнавальна діяльність полімотивована.

А. Маркова стверджує, що мотивація навчання може бути внутрішньою і зовнішньою [4]. Внутрішня мотивація характеризується тим, що мотиви до навчання виникають у свідомості студента, він навчається завдяки інтересу, потягу до навчання, суб'єктивного відчуття його цінності, що створює відчуття «поток» – задоволення, натхнення. Цей термін ввів американський психолог М. Ксикзентміхалі для позначення внутрішньої мотивованості у діяльності [12]. Аналізуючи структуру мотиваційної сфери студентів, А. Маркова [4], В. Семиченко [10] зазначають, що мотиви учіння студентів характеризуються певною ієрархічною структурою; співвідношенням усвідомлених та неусвідомлених мотивів; що впливають на успішність навчання. Взаємодіючи, мотиви зумовлюють та визначають спрямованість особистості. Традиційно виокремлюють три види спрямованості: на себе, на інших людей та на справу. Дослідження показують, що студентам, у яких переважає спрямованість на себе, притаманне прагнення до задоволення власних потреб, особистих переваг, престижу. Якщо навчання відповідає їхнім прагматичним прагненням, досягненню власних цілей, то вони проявляють до нього інтерес. Якщо ж ні – активність таких студентів знижується. Студентам, у яких домінує спрямованість на інших людей, притаманна орієнтація на спільну діяльність, прагнення підтримувати добрі стосунки з оточуючими. У цьому випадку активність суб'єкта у великій мірі залежить від настановлень та прагнень, які домінують у групі. Якщо студентська група спрямована на навчання, то це може позитивно впливати на активність суб'єкта у навчанні. І навпаки, якщо група не налаштована на навчання, то це може негативно впливати на навчальну діяльність студента. Для студентів, у яких домінує спрямованість на справу, характерна налаштованість на якість та точність, прагнення якнайкраще виконувати навчальні завдання, схильність відстоювати свою думку в інтересах справи, здатність до співпраці та взаємодії заради справи. Можна зробити припущення,

що спрямованість на справу є найбільш бажаною у навчальній діяльності. Знаючи можливі види мотивів, спрямованості, можна використовувати ці знання в організації процесу навчання. Якщо це мотиви, що стосуються змісту діяльності, то саму діяльність (навчання) потрібно організовувати таким чином, щоби знаходили втілення і пізнавальні (нова інформація), і професійні (зв'язок з майбутньою професією), і процесуально-змістові (цікавість, захопленість процесом і змістом навчання), вузькосоціальні (можливість спілкуватися один з одним під час виконання завдань у «малих групах») та інші мотиви. Якщо це мотиви, що стосуються характеру активності студента, то у такому випадку важливо застосовувати особистісно орієнтований підхід, за якого є важливим не тільки процес та зміст діяльності, а й сама особистість студента, яка виступає суб'єктом навчальної діяльності. Тому одним із напрямків діяльності викладачів є допомога студентам у віднаходженні власного сенсу в навчальній діяльності, втіленні мотиву досягнення, надання їм можливості у самоствердженні, самореалізації тощо. Аналізуючи особливості спрямованості особистості, зупинимося на спрямованості на справу, яка є більш бажаною у навчальній діяльності.

Спрямованість на справу має два вектори: на результат і на процес [8]. За орієнтації на результат людина, перш за все, орієнтується на певну істотну мету або відчуває потребу орієнтуватися на таку мету. За орієнтації на процес вона спрямована на певні аспекти виконання діяльності і пов'язані з цим відчуття. М. Аптер виділяє характеристики, притаманні людям з переважанням орієнтації на результат та на процес. Спрямованість на результат характеризується прагненням досягти мети діяльності; орієнтацією на майбутнє; реалістичністю постановки цілей. Спрямованість на процес характеризується спонтанністю постановки цілей; орієнтацією на сьогодні; вірою у сенс діяльності; задоволення від самого процесу діяльності [11]. Для того щоб визначити, яка орієнтація переважає, достатньо деякий час поспостерігати за діями студентів під час заняття. Наприклад, під час усної відповіді викладач зупиняє студента, говорячи, що все зрозуміло, після чого студент отримує за відповідь найвищу оцінку. Можна згадати студентів, які були незадоволені тим, що їх не дослухали,

незважаючи на високий бал. У цьому випадку мова йде про студентів, які зорієнтовані на процес. Водночас, наприкінці семестру частина студентів, у яких яскраво проявляється орієнтація на результат, дуже прагнуть підвищити кількість балів перед іспитом. Враховуючи все це, можна організовувати навчальну діяльність, показуючи значущість її результату для студентів, водночас зацікавлюючи самим процесом діяльності так, щоби засоби реалізації досягнення певного результату перетворювалися у самостійний мотив. Тобто зробити процес навчання цікавим, захоплюючим, корисним, збуджуючим, динамічним. Саме для цього доцільно використовувати техніки мотивації та стимулювання навчання.

Люди, зорієнтовані на результат, розподіляються на дві категорії: одні прагнуть до успіху, інші – до уникнення невдачі. Цей поділ вперше був зроблений Д. Мак-Клелландом і Дж. Аткинсоном у 1953 році [13]. Тенденція прагнення до успіху є складною функцією трьох змінних: мотиву прагнення до успіху, суб'єктивної вірогідності досягнення успіху, його привабливості в даній ситуації. Тобто прагнення до успіху включає спонуку до успіху, віру в те, що є великі шанси його досягти і переживання задоволення та гордості, коли успіх досягається. Тенденція уникнення невдач є поліфункцією мотиву уникнення невдачі та її привабливості в певній ситуації. Тобто, вона містить спонуку уникання невдачі, почуття провини та сорому і бажання її пережити, аби підтвердити власні уявлення про свою особистість.

Д. Мак-Клелланд підкреслює три особливості, притаманні людям з високим рівнем розвитку «мотиву на досягнення». По-перше, це вміння ставити перед собою виважені, помірковані цілі; такі люди прагнуть того, щоб ризик був контрольованим і прогнозованим. Але вони зовсім не уникають ризику як такого, добре розуміючи, що ризик – невід'ємна умова досягнень, а повністю безризикова поведінка не призводить до відчутних досягнень. По-друге, вони віддають перевагу таким ситуаціям, коли відповідальність за їхнє подолання лежить особисто на них, а успіх при цьому залежить в основному від особистих зусиль і здібностей. Іншими словами, вони віддають перевагу тим ситуаціям, в яких вони перебувають в позиції господаря своєї поведінки. Така

поведінка задовольняє ще одну властиву їм потребу – потребу в самоактуалізації. По-третє, вони розглядають результат як засіб, на підставі якого можна корегувати поведінку з метою надання їй більшої ефективності і досягнення більш високих результатів. Це третя особливість людей із високим рівнем розвитку мотиву досягнення [13].

Переважання тієї чи іншої мотиваційної тенденції впливає на вибір ступеня складності завдання. Є певні види діяльності, для яких більш оптимальним є вираженість мотиву досягнення успіху. Дослідженнями доведено, що в управлінській діяльності більш успішними є ті суб'єкти, у яких мотив досягнення успіху переважає над мотивом уникнення невдач. Тому під час професійної підготовки студентів у вищому економічному навчальному закладі важливо розвивати у них саме мотив досягнення успіху [7].

Розвиток мотивації досягнення успіху студентів має починатися з вивчення кожної теми дисципліни. Спочатку студентам надається інформація щодо змісту завдань; які форми роботи і перевірки знань можуть бути використані; пропонується три рівні складності завдань на кожному занятті. Через кожні чотири заняття йде обговорення, якої складності завдання кожен найчастіше обирає (найлегші, середньої складності, найважчі). Після цього відбувалося обговорення, під час якого здійснювався зворотний зв'язок, студенти наводили аргументи щодо власного вибору. Також у процесі занять студентам пропонували виявити зв'язок між їхніми власними зусиллями та результатами праці. Для цього після виконання певного завдання їм необхідно було вдома відповісти на запитання: «Легко чи важко було виконувати завдання і чому?» або «Що було найважчим при виконанні завдань і чому?». Аналіз відповідей студентів нашо вивчення факторів, умов, механізмів впливу на активність студента. Зазначимо, активізація – це вся сукупність факторів, що впливають на рівень збудження та тонус нервової системи. Стимулювання – використання зовнішніх факторів з метою запуску, посилення та прискорення розумових, емоційних та поведінкових реакцій. Під управлінням мотиваційними процесами у навчанні розуміється цілеспрямоване забезпечення педагогами достатньої активності тих, хто навчається. Як вказує Л. Карамушка, серед

стратегій забезпечення мотивації виділяють негативну та позитивну [1]. Негативна мотивація ґрунтується на застосуванні методів тиску і буває доцільною у виняткових ситуаціях. Її вадами є викликання фрустрації, запуск захисних механізмів, створення агресивного середовища. Позитивна стратегія ґрунтується на внутрішніх потребах тих, хто навчається, на узгодженні мотивацій суб'єктів процесу навчання. За К. Роджерсом, одним із засновників гуманістичного напрямку психології, головним завданням педагога є полегшення (фасилітація) процесу навчання, тобто створення атмосфери психологічної підтримки [9]. Навчання має будуватися та плануватися відповідно до послідовності, у якій перед учнем (студентом) виникають ті чи інші проблеми. Коли вони виявлені, роль викладача зводиться до створення такої вільної та невимушеної атмосфери, яка сприятиме їхньому самостійному розв'язанню.

Мотивування та стимулювання мають важливе значення у навчальній діяльності. Вони потрібні, щоб ініціювати активність студентів і підтримувати її. Зовнішньо мотивовані студенти прагнуть до зовнішнього стимулювання. Студенти з внутрішньою мотивацією, навпаки, реагують на ті фактори, що дають можливість діяти у відповідності з власними мотивами.

На початку вивчення навчальної дисципліни дуже важлива **початкова мотивація**: «захопити» аудиторію, викликати інтерес. Для цього доцільні такі методи початкової мотивації, як комунікативна атака, переконування, сугестія (навіювання) [8].

Комунікативна атака – це метод швидкого включення, мобілізації, зацікавлення аудиторії у процесі навчання, дія якого ґрунтується на активізації емоційної сфери студентів: викликати подив, захоплення через використання «ефекту новизни», несподіваності. Прийоми комунікативної атаки: ефектна цитата; незвичайна дія; педагогічна імпровізація; цікаві приклади.

Переконування – активізація вольових зусиль студентів через пояснення їм необхідності вивчення навчального матеріалу. Застосування цього методу вимагає розвитку високого рівня свідомості учнів, їхнього логічного мислення, розвиненої сили волі, довільності уваги. Цей метод особливо продуктивний у появі сумнівів студентів стосовно якогось питання, висунення критичних

зауважень викладача. Прийоми переконування: використання індукції (від конкретних прикладів до загального ствердження про необхідність) та дедукції (навпаки); посилання на несуперечливі факти та відомості; посилання на авторитети та авторитетні джерела в даній галузі; використання аналогій та порівнянь; підкреслення актуальності та практичності (дієвість, актуальність знань, можливість на практиці перевірити свої знання, легке впровадження; складова професійності, компонент ділової кар'єри);

Сугестія (навіювання) – цей метод полягає в опосередкованому формуванні думки про необхідність навчання через апеляцію до підсвідомості учнів. Важливо, щоб учні не усвідомлювали того впливу, що здійснюється. Тому викладач має стежити за невимушеністю своєї поведінки, динамізмом впливу на аудиторію. Навіювання досягається завдяки таким прийомам: періодичне повторення однієї і тієї ж думки; висування вимог до бажаної емоційної реакції слухачів (*гадаю, що ви погодитеся зі мною, що...*); інтонаційне підкреслення важливих моментів виступу; автоматичне включення до певної роботи, динамічність викладу матеріалу, коли не дається часу на обмірковування їхньої необхідності.

Наступним етапом мотиваційного циклу є **підтримуюча мотивація**. На цьому етапі має здійснюватись підтримка зацікавленості та активності тих, хто навчається, через постановку конкретних завдань. Це можливо, зокрема, завдяки таким методам, як додання перешкод та делегування.

Метод додання перешкод – обумовлює активізацію розумової діяльності учнів через створення спеціальних умов виконання завдань. Потребує достатньої свідомості й зрілості учнів, їхньої здатності до подолання труднощів. Прийоми застосування цього методу: завдання на вирішення певних навчальних завдань, ситуацій, виконання тестів, на які неможливо відповісти без вивчення матеріалів теми; стимулювання часом (обмеженість у часі, чи нагорода за швидкість); удавана недовіра до слухачів (підкреслюється складність завдання та низька ймовірність його виконання).

Метод делегування – залучення учнів до будь-якого етапу управління процесом навчання. Потребує свідомості,

відповідальності та зрілості учнів, їхньої здатності до самоорганізації, вдалого керівництва з боку викладача. Прийомами реалізації цього методу є: особистісно-довірливе звертання до аудиторії; договір з аудиторією; формування почуття «ми»; гра, конкурс, змагання; спільне планування навчання (відбір змісту, форм та методів навчання, контролю); взаємоперевірка; взаєморецензування; взаємовикладання; індивідуальний вибір завдань; самоперевірка; мікровикладання (індивідуальне та в підгрупах); організаційно-мотиваційна гра; участь студентів у підборі навчально-методичної літератури, підручників, методичних посібників.

На **завершальному етапі** мотиваційного циклу важливо забезпечити мотиваційну готовність учнів (студентів) до подальшого навчання. Для цього доречно застосовувати *метод закріплення позитивного враження*, що сприяє мотивації і стимулюванню подальшої самостійної роботи студентів; підтримці їхнього позитивного враження від заняття, теми, дисципліни, викладача. Можливі прийоми: узагальнення основних думок, підбиття підсумків, резюме; «запрошення» до подальшого вивчення теми; подяка; створення гумористичних ситуацій (це особливо потрібно, якщо помітно стомилися); ефективна цитата (примушує замислитись про її зміст); установлення зв'язку з попередніми та наступними темами (включається асоціативне запам'ятовування); «навчальне коло» – повторення початку заняття, але на більш глибокому рівні (наприклад, те ж питання, але слухачі самі знаходять відповідь); «ефект Шахеризади» (почати цікаву розповідь, пов'язану з темою заняття, і пообіцяти її завершити на наступному занятті).

Щоб визначити ефективність методів мотивації та стимулювання учіння студентів, було проведено експериментальне дослідження, у якому взяли участь студенти Київського національного економічного університету. В експериментальній групі (112 осіб) було використано комплекс методів та засобів мотивації учіння; в контрольній групі (98 осіб) такі заходи не проводились. Критеріями ефективності методів мотивації та стимулювання учіння студентів було визначено: рівень мотивації досягнення успіху, показники навчальної успішності студентів. З

цією метою було використано питальник Т. Елерса «Мотивація досягнення успіху». Показники навчальної успішності студентів визначались середнім значенням суми балів за системою ECTS оцінювання знань за семестр: 80-100 балів – високий показник, 60-75 балів – середній, 0-55 балів – низький. Дослідження виявили: значні розбіжності показників мотивації досягнення успіху після проведення експериментальної роботи в експериментальній групі в порівнянні з контрольною; в результаті формувального впливу системи заходів мотивації та стимулювання учіння в експериментальній групі виявлено зростання показників навчальної успішності. Розподіл респондентів за рівнями мотивації досягнення успіху та показниками навчальної успішності (у %) відображено графічно (рис.1, 2).

Завданням експерименту було виявлення та актуалізація реальних мотивів учіння; формування внутрішньої мотивації, завдяки якій студенти отримували задоволення від самої діяльності, а також від результату. Приріст показників мотивації досягнення успіху та навчальної успішності студентів пояснюється формувальним впливом на мотиваційну сферу особистості студентів за допомогою комплексу методів, прийомів мотивації та стимулювання учіння.

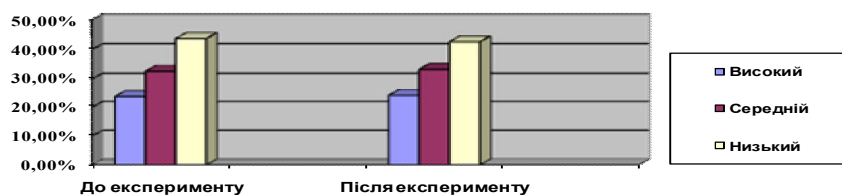

Рис. 1. Рівень мотивації досягнення успіху в експериментальній групі

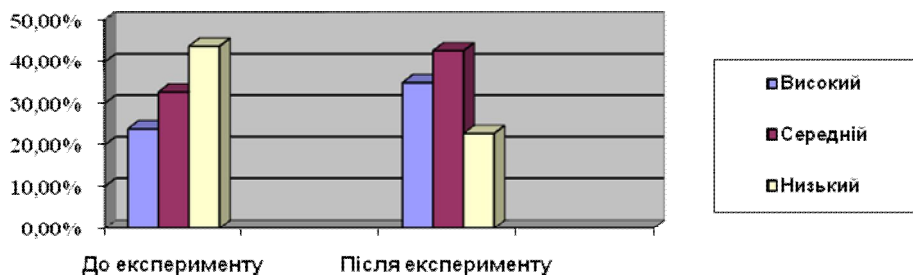

Рис. 2. Показники навчальної успішності студентів в експериментальній групі

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, для забезпечення мотивації учіння студентів необхідно використовувати комплекс методів мотивації та стимулювання навчальної діяльності. В подальших дослідженнях необхідно враховувати орієнтації студентів у навчально-пізнавальній діяльності: *зорієнтованість на розуміння* (активний та критичний інтерес до навчального матеріалу, пошук схожості ідей, опора на аргументованість); *зорієнтованість на досягнення* (висока потреба в успіхах у навчанні); *цілісна зорієнтованість* (систематичне засвоєння навчального матеріалу та планування часу на виконання завдань з кожної дисципліни).

Література

1. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посібник / Л. М. Карамушка. – К.: Либідь, 2004. – С. 215.
2. Левченко Т. И. Современные дидактические концепции в образовании: [Монография] / Т. И. Левченко. – К. : МАУП, 1995. – 168 с.
3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М.: Изд. «Наука», 1984. – 445 с.
4. Маркова А. К. Формирование мотивации учения : [кн. для учителя] / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.

5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Маслоу: [Пер. с англ. Г. А. Балла, А. А. Попогребского; под общ. ред. Г. А. Балла, А. Н. Киричука, Д. А. Леонтьева]. – М. : Смысл, 1999. – 380 с.

6. Подласый И. П. Педагогика / И. П. Подласый. – Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. Общие основы. Процесс обучения. – 1999. – 576 с.

7. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / (В.А. Козаков, М. В. Артюшина, О. М. Котикова та ін.); За заг ред. В. А. Козакова. – К. : КНЕУ, 2003. – 829 с.

8. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: Навч.посіб. / За ред. М.В. Артюшиної, О.М. Котикової, Г.М. Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с.

9. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг. – М. : Смысл, 2002. – 527с.

10. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. / В. А. Семиченко. – К. : Миллениум, 2004. – 521 с.

11. Apter M. J. Reverser theory: Motivation, emotion and personality / M.J. Apter. - L. : Routledge, 1989. – 213 p.

12. Csikszentmihalyi M. Emergent motivation and achievement. – Vol. 4.- JAI Press Inc., 1985. - P. 93-119.

13. Mc Clelland D.C., Atkinson J.W., Clark R.A., Lowell E.L. A scoring manual for the achievement motive. In: Motives in Fantasy, Action and Society, N. Y., 1958. – P. 112-148.

В статье рассматриваются особенности мотивационной сферы студентов; обосновано и экспериментально доказано эффективность применения методов мотивации и стимулирования учения студентов в высшем учебном заведении.

The author of the article defines the features of the motivational sphere of students; the efficiency of appliance of the methods of

motivation and stimulation of students' learning in a higher educational establishment are grounded and experimentally substantiated.

Борисенко Лариса Леонідівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, кафедра педагогіки та психології (м. Київ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Євтух М.Б.

УДК 378.147.88; 351.746.1

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СТАЖУВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ

І.О. Грязнов, Н.М. Усачик

В статті визначено особливості етапів стажування курсантів-прикордонників у відповідності до курсів навчання у НАДПСУ, звертається увага на заходи, спрямовані на вдосконалення підготовки та проведення стажування майбутніх офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: курсант-прикордонник, стажування, професійна компетентність.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Підвищення рівня професійної компетентності офіцерів-прикордонників має важливе значення у реформуванні Державної прикордонної служби України (ДПСУ), у тому числі і в вдосконаленні навчально-виховного процесу Національної академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ). Сформована професійна компетентність – важлива складова особистості майбутнього офіцера ДПСУ. Одним із